

طراحی انگاره نظری برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه با رویکرد آموزش محیط زیست و اعتبار

سنجی آن از دیدگاه معلمان و متخصصان برنامه درسی

سمیه اسدزاده^۱، مریم سیف نراقی^{۲*}، عزت الله نادری^۲، قدسی احقر^۲

(۱) دانشجوی دکتری برنامه ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

(۲) استاد گروه علوم تربیتی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

* مسئول: eznaderi@hotmail.com

تاریخ پذیرش مقاله ۹۸/۱۲/۱۵

تاریخ دریافت مقاله ۹۸/۱۱/۱۲

چکیده

پژوهش با هدف طراحی الگوی برنامه درسی فعالیت های فوق با رویکرد آموزش محیط زیست برای دانش آموزان دوره دوم و اعتبارسنجی آن از منظر متخصصان برنامه درسی و معلمان ذی ربط انجام شد. پژوهش کاربردی می باشد که با روش تحقیق زمینه ای انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه متخصصان برنامه درسی و معلمان شهرستان میانداواب (۳۵ متخصص و ۴۴۵ معلم) در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ بود که از این میان کلیه متخصصان برنامه درسی به شیوه تمام شماری و ۲۱۰ معلم به شیوه نمونه گیری تصادفی طبقه ای گزینش شده اند. ابزار جمع آوری داده ها، پرسشنامه محقق ساخته بود که روایی آن طبق نظر متخصصان برنامه درسی و معلمان تایید شد و پایایی آن پس از اجرای مقدماتی از طریق محاسبه ضریب آلفای کرانباخ ۰/۹۱ به دست آمد. داده های به دست آمده با استفاده از آمار توصیفی و آمار استنباطی (آزمون خی دو) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. یافته های پژوهش حاکی از آن است که الگوی پیشنهادی برای برنامه درسی فعالیت های فوق برنامه جهت آموزش محیط زیست مطلوب بوده است. همچنین بین دیدگاه این دو گروه در مورد میزان مطلوب بودن الگوی پیشنهادی تفاوت معنا داری گزارش نشده است.

کلید واژه گان: آموزش محیط زیست، برنامه درسی، فعالیت های فوق برنامه

مقدمه

برنامه درسی بر اساس رویکرد آموزش محیط زیست در مدارس است. مثلا در تایوان معلمان تشویق می شوند تا مسائل مرتبط با آموزش محیط زیست با موضوعات درسی تلفیق کنند (یانگ، ۲۰۱۵). در این راستا وزارت آموزش و پرورش تایوان پنج عامل کلیدی را که باید در برنامه درسی آموزش محیط زیست گنجانده شود، تعیین کرده است ۱- آگاهی های زیست محیطی، ۲- نگرش های زیست محیطی، ۳- سواد زیست محیطی، ۴- اخلاق، ارزش ها و ۵- مهارت ها و تجارب مربوط به فعالیت های زیست محیطی. اگرچه همه این اهداف از اهمیت زیادی برخوردارند اما آگاهی های زیست محیطی پایه و اساس همه آنهاست چراکه افزایش آگاهی های زیست محیطی

در قرن حاضر مسایل زیست محیطی جزو بحرانی ترین معضلات در جهان شناخته شده است؛ بخش عمده این معضلات، ناشی از رفتار نامطلوب محیطی است که به دلیل عدم احساس مسولیت از زمان کودکی پدید می آید (یانگ^۱، ۲۰۱۵). آموزش محیط زیست تدبیری است که بر بسط دانش علمی و راه حل های مدیریتی و فنی برای مشکلات زیست محیطی تاکید دارد (کاپینا^۲، ۲۰۱۱).

یکی از اقدامات اصلی که کشور های پیشرو در زمینه حفظ محیط زیست مورد توجه قرار داده اند، تدوین

¹. Young

². Kopinina

کریمی و همکاران (۲۰۱۶) در پژوهشی نشان دادند آموزش محیط زیست کودکان به ویژه در مقطع ابتدایی از اهمیت ویژه ای برخوردار است چرا که وقتی کودک احساس می نماید خلیفه خدا بر روی کره زمین است رفتارهای توأم با احساس مسولیت نسبت به محیط زیست از خود نشان خواهد داد اما مولفه های آموزش محیط زیست در برنامه درسی دانش آموزان گنجانده نشده است. پژوهش ها حاکی از آن که طراحی برنامه درسی آموزش محیط زیست برای دوره ابتدایی امری لازم است زیرا احساس مسولیت ایجاد شده در زمان کودکی عامل هدایت رفتار اجتماعی و محیطی در نوجوانی و بزرگسالی می شود است (هارت^{۱۰}، ۲۰۱۳؛ الیوت، ۲۰۱۶).

با توجه اهمیت آموزش محیط زیست در ایجاد جامعه سالم و توسعه پایدار، تا کنون این امر مهم در ایران مغفول مانده است و به عنوان حلقه مفقوده نظام آموزشی قلمداد می شود. سازمان آموزش و پرورش نیز برنامه درسی مناسب در ارتباط با آموزش محیط زیست را ندارد. توسعه پایدار وقتی تحقق می یابد که با آموزش اطلاعات زیست محیطی مردم گسترش یافته و مشارکت مردم در حفظ و حراست از آن دو چندان گردد. لذا پژوهش حاضر سعی دارد برای دوره ابتدایی ایران برنامه درسی فعالیتهای فوق برنامه آموزش محیط زیست را طراحی نماید.

با نگاهی به مقوله برنامه درسی فعالیت فوق برنامه^{۱۱} و ویژگی ها و آثار مثبتی که برنامه درسی فعالیت فوق برنامه در جذب دانش آموزان و گرایش آنها به سمت تربیت دارد می توان گفت که برنامه درسی فوق برنامه می تواند در آموزش های زیست محیطی کارساز باشد. برنامه درسی فوق برنامه جایگاه خاص و مهمی در میان انواع برنامه های درسی از منظر ایجاد محرک برای تجربه کردن فراگیران و آماده شدن برای پذیرش مسولیت و تقویت فعالیت گروهی در جامعه و ایجاد انگیزه و رغبت در دانش آموزان برای یادگیری مهارتها و تعمیق یادگیری

باعث می شود دانش آموزان نسبت به آسیب های زیست محیطی و آلودگی حساس باشند و زیبایی های زیست محیطی را درک کنند (رادیسکی^۱، ۲۰۱۲). شایان ذکر است که تحولات مربوط به آموزش زیست محیط حاصل اندیشه های گروهی از متفکران برجسته قرن هجدهم و نوزدهم از جمله روسو^۲، فروبل^۳، دیویی^۴، مونتسوری^۵ است (پالمر^۶، ۲۰۱۴). امروزه با رشد چشمگیر آگاهی های جهانی در مورد محیط زیست بین المللی از دهه ۱۹۶۰ کنفرانس های متعددی شکل گرفت و متخصصان برنامه درسی و پژوهشگران محیط زیست در تلاشند که آموزش های زیست محیطی را وارد فعالیت های مدرسه کنند (پاین^۷، ۲۰۱۶).

در ارتباط با آموزش محیط زیست پژوهش زیادی صورت نگرفته است. سرما^۸ (۲۰۱۱) در پژوهشی نشان داد به منظور ارتقا کیفیت آموزش محیط زیست باید با افزایش آگاهی، دانش و مهارت، نگرش مثبت و تعهد به محیط زیست را در دانش آموزان پرورش داد که نیازمند تغییراتی در سیاست های آموزشی و گنجاندن مولفه های آموزش محیط زیست در برنامه درسی و محتوای آموزشی است. بزعم تسروانی^۹ (۲۰۱۱) توجه به بحران زیست محیطی در هزاره سوم، برنامه درسی آموزش زیست محیطی مورد غفلت واقع شده و کامل و جامع نیست. برای آموزش های زیست محیطی باید برنامه های درسی رسمی و فوق برنامه طراحی کرد طوری که آگاهی زیست محیطی دانش آموزان در مورد مفاهیمی مانند افراد و جمعیت، اصول تعامل با محیط زیست، عوامل آلودگی، انرژی، جامعه و اکوسیستم، پیامدهای زیست محیطی فعالیت های بشری افزایش دهد.

1. Palmer

2. Rousseau

3. Fröbel

4. Dewey

5. Montessori

6. Palmer

7. Payne

8. Srama

9. Tserveni

10. Hart&Elliot

11. Extra Curriculum

برنامه‌ی درسی، شواهد موجود در زمینه آموزش محیط زیست را مطالعه نموده تا الگویی متناسب با مولفه‌های اعتبارسنجی شده در زمینه فعالیت‌های فوق برنامه ارائه نماید. سؤالهای پژوهش عبارتند از:

۱. ویژگی‌های مطلوب عناصر برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای آموزش محیط زیست به دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی کدامند؟
۲. آیا بین دیدگاه متخصصان برنامه درسی و معلمان درباره مولفه‌های مطلوب برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای آموزش محیط زیست به دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی تفاوت وجود دارد؟

روش شناسی

روش پژوهش از نظر هدف کاربردی، از نظر روش جمع‌آوری داده‌ها زمینه‌ای است. جامعه آماری شامل کلیه متخصصان حوزه برنامه درسی (اساتید و معلمان با مدرک کارشناسی ارشد و دکتری در رشته برنامه ریزی درسی) در شهرستان میاندوآب که بر اساس اطلاعات به دست آمده از آموزش و پرورش شهرستان میاندوآب و بخش هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی و پیام نور واحد میاندوآب، ۱۵ نفر و تعداد معلمان ۲۰ نفر می‌باشد. همچنین معلمان مدارس مقطع ابتدایی شاغل در آموزش و پرورش میاندوآب در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ ۴۴۵ نفر می‌باشد. با توجه به این که پژوهش دارای دو جامعه آماری (متخصصان برنامه درسی و معلمان) بوده است لذا ابتدا برای تعیین حجم نمونه از جامعه معلمان، از جدول نمونه‌گیری کرجسی و مورگان استفاده شد. براساس جدول مورگان برای جامعه ۴۴۵ نفر ۲۱۰ نفر نمونه انتخاب شد و برای انتخاب نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای استفاده شد. در بخش مربوط به جامعه متخصصان برنامه درسی، به دلیل محدود بودن تعداد متخصصان، کلیه آنها به شیوه تمام شماری به پرسشنامه محقق ساخته پاسخ دادند (۰/۴۲ مرد و ۰/۵۹

دارد؛ از سوی دیگر با انفجار دانش و رشد تکنولوژی، برنامه درسی رسمی و متمرکز به تنهایی قادر به پاسخگویی نیازهای دانش‌آموزان نیست. بنابراین ضرورت دارد هر فرد در یک فرایند دائمی، آگاهانه و مسئولانه، درگیر یادگیری شود و تعهد خود را نسبت به خودآموزی از طریق ایجاد، تقویت و تثبیت یادگیری مادام‌العمر ارتقا دهد. برنامه درسی فوق برنامه در کنار برنامه درسی رسمی شرایط را برای تحقق یادگیری مادام‌العمر فراهم می‌کند (لانن بورگ^۱، ۲۰۱۰). در حالیکه مشاهده می‌شود در سطح کشور به ظرفیت و پتانسیل توجه جدی نشده است لذا لازم است بستری مناسب برای پرورش استعدادها، افکار منطقی و خلاقیت در دانش‌آموزان را فراهم نمایند تا دانش‌آموزان در کنار تجربه‌های جدید به رشد و خود شکوفایی و بالندگی دست یابند (نادری، ۱۳۹۲). به زعم جونز^۲ (۲۰۱۱) برنامه ریزی درسی فعالیت فوق برنامه امری ظریف و دشوار است که پشتیبانی معلمان را برای اجرا و رهبری آن طلب می‌کند. پژوهشهای موجود حاکی از آنند که معلمان در طول هفته صرفاً یک سوم یا کمتر از این زمان را صرف برنامه درسی فوق برنامه می‌کنند. آنها بیشتر دغدغه ساختار و سازمان مدرسه را دارند و بطور کلی نقش فعالی در «رهبری برنامه درسی» ایفا نمی‌کنند (ارنستاین و هانکینز^۳، ۱۹۹۸). به زعم متخصصان برنامه درسی، اگر فعالیت‌های فوق برنامه به درستی مدیریت شود، یک برنامه متعادل و مبتنی بر علائق دانش‌آموزان خواهد بود که: (۱) بر تقویت یادگیری کمک خواهد کرد (۲) کامل‌کننده برنامه درسی رسمی و مورد نیاز دانش‌آموزان می‌شود (۳) به تلفیق دانش و شناخت کمک می‌کند (۴) و به تحقق اهداف زندگی دموکراتیک، کمک خواهد کرد (جونز، ۲۰۱۱؛ باربیر^۴، ۲۰۰۹).

با توجه به اهمیت آموزش محیط زیست، پژوهش حاضر با اعتبارسنجی دیدگاه معلمان و متخصصان

1. Lunenburg
2. Jones
3. Ornstein & Hunkings
4. Barbier

زن). براساس همین نسبت ۱۲۳ نفر معلم زن و ۸۷ نفر معلم مرد انتخاب شد.

برای شناسایی و تعیین مولفه های مطلوب عناصر برنامه درسی فعالیت های فوق برنامه به منظور آموزش محیط زیست ابتدا منابع نظری موجود (کتاب ها، مقاله ها، پایان نامه ها و متون چاپی و الکترونیکی اعم از داخلی و خارجی) مرتبط با پژوهش استفاده شد که به علت کثرت منابع، جهت گردآوری اطلاعات از فیش برداری استفاده شد. در این راستا مبانی نظری مورد بازخوانی قرار گرفت. مفاهیم و مولفه های مختلف و متفاوتی به دست آمد. در نتیجه با ادغام موارد مشابه و حذف مواردی که غیرمنطقی یا تکراری بودند عبارت های استخراج شده را در قالب پرسشنامه تدوین شد. ابزار جمع آوری داده ها پرسشنامه محقق ساخته بود که با توجه به مبانی نظری و اسناد بالا دستی (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش) و پرسشنامه های زیر به ترتیب بهره گرفته شده است: الف- رادیسکی^۱ (۲۰۱۲)؛ ب. کاپنینا^۲ (۲۰۱۱) ج- شی میزو و تاناکا^۳ (۲۰۱۵).

پرسشنامه های مذکور توسط دو متخصص از انگلیسی به فارسی و توسط دو متخصص دیگر از فارسی به انگلیسی، ترجمه شدند. تفاوت های موجود بین نسخه های فارسی و انگلیسی بررسی شد و با فرایند مرور مکرر^۴ این تفاوت ها به حداقل ممکن کاهش یافت. سپس برای در نظر گرفتن ویژگی های فرهنگی و تطبیق آنها به نوعی که بتوان از آنها برای گردآوری داده ها در مدارس کشور استفاده نمود و همچنین به منظور بررسی سلیسی و روانی متن، پرسشنامه ها توسط استاد راهنما و مشاوران نیز معلمان و استادان حوزه برنامه ریزی درسی مورد تایید قرار گرفت. ضریب پایایی پرسشنامه به روش آلفای کرونباخ ۰/۹۱ به دست آمد. این فرایند تضمین کننده روایی محتوای^۵ و صوری پرسشنامه^۶ بکار رفته در این

پژوهش بوده است. لازم به ذکر است که این پرسشنامه با ۵۳ گویه و با طیف ۵ درجه ای لیکرت (کم، خیلی کم، تا حدودی، زیاد، خیلی زیاد) تنظیم شده است. مولفه های برنامه درسی آموزش محیط زیست که چهار عنصر هدف، محتوا، فعالیت های یادگیری و ارزشیابی را پوشش می دهد. مولفه های این پرسشنامه در عنصر هدف شامل دانش، نگرش، مهارت، محتوا شامل توالی، وحدت، مداومت؛ فعالیت های یادگیری شامل مشارکتی و انفرادی و ارزشیابی شامل آغازین، تکوینی و پایانی می باشند. جهت تجزیه و تحلیل داده های گردآوری شده در نرم افزار SPSS22 استفاده شد.

مولفه های مربوط به اهداف برنامه درسی فعالیت های فوق برنامه که شامل سه زیر مولفه دانش یا آگاهی، نگرش و مهارت می باشد در جدول ۱ ارائه شده است.

مولفه های مربوط به بخش محتوای برنامه درسی فعالیت های فوق برنامه در جدول ۲ آورده شده است.

مولفه های مربوط به بخش فعالیت های یادگیری برنامه درسی فوق برنامه در جدول ۳ آورده شده است.

در جدول ۴ مولفه های مربوط به بخش ارزشیابی فعالیتهای فوق برنامه آورده شده است.

1. Radiski

2. Koprina

3. Shimizu & Tanaka

4. Iterative rev Content-related validity iew process

5. Content-related validity

6. Face validity

جدول ۱. مولفه های اهداف آموزش محیط زیست متناسب برای دانش آموزان دوره دوم ابتدایی

فوق برنامه	مولفه های آموزش محیط زیست	زیر مولفه ها
	آگاهی	خطرات دفع ناصحیح زیاله ها، ضرورت (عبدالهی و صادقی، ۱۳۹۱)، حفظ پوشش گیاهی و مراقبت از درختان (اکرمی، ۱۳۹۱) ، ضرورت تنوع زیستی و ضرورت حفظ گونه های گیاهی و حیوانی، محدودیت منابع زمین (کریمی، ۱۳۹۶) ، فواید درختان در کاهش آلودگی و ضرورت مراقبت از درختان (همان منبع)، نقش آلودگی ها و چگونگی کاهش آنها (کاپینیا، ۲۰۱۱) ، آگاهی نسبت به مشکلات زیست محیطی، شناخت نشان بازیافت (یانگ، ۲۰۱۵)، شناسایی مواد قابل بازیافت، اهمیت لایه اوزون (رادیسکی، ۲۰۱۲)
ب. ۵	نگرش	نقش فردی در کاهش آلودگی ها (شیرینی و شمسی، ۱۳۹۲) ، صاحب حق نبودن انسان ها به تغییر، نگرانی نسبت به محیط زیست، استفاده نامناسب انسان ها از محیط زیست (پرهیزگار و همکاران، ۱۳۹۱)، ارج نهادن به محیط زیست و جانداران و زیبایی طبیعت (همان منبع)
	مهارت	چگونگی عملکرد دانش آموزان در صرفه جویی مصرف آب، برق، گاز؛ نحوه حفظ گونه های حیوانی، درختان؛ نظافت محیط زیست؛ رعایت حقوق حیوانات (نیرو و همکاران، ۱۳۹۱)

جدول ۲- مولفه های محتوای برنامه درسی فعالیت های فوق برنامه

فوق برنامه	زیر مولفه
ب. ۵	لذت بخش و جذاب بودن برای دانش آموزان، قابل آموزش بودن محتوا (عبدالهی و صادقی، ۱۳۹۱) ملموس بودن محتوا برای دانش آموزان، ارتقای مهارت های لازم به منظور حفظ گونه های گیاهی و جانوری، تعمیم آنچه در کلاس آموخته به محیط بزرگتر خارج از کلاس (کریمی، ۱۳۹۶)، مشارکت دانش آموزان و معلمان و اولیا در تدوین محتوا (رادیسکی، ۲۰۱۲)، تناسب محتوا با نیازها و مقتضیات دانش آموزان شهری و روستایی، تناسب محتوا با اهداف آموزش های زیست محیطی و ماهیت فعالیت های فوق برنامه (شی می زو و تاناکا، ۲۰۱۵)، ارتباط بین مطالب با زندگی روزمره دانش آموزان، ارایه محتوا از ساده به پیچیده، تهیه محتوا به وسیله گروهی که شامل متخصصین برنامه درسی و محیط زیست و معلمان (شیرینی و شمسی، ۱۳۹۲)، متناسب بودن با مشکلات زیست محیطی حاضر، متناسب بودن محتوا با توجه به زمان و بودجه تخصیص یافته و منابع قابل دسترس معلمان، تلفیق مولفه های زیست محیطی با دروس مختلف (عبدالهی و صادقی، ۱۳۹۱)، تکرار مولفه های زیست محیطی در پایه های سوم و چهارم و پنجم (رادیسکی، ۲۰۱۲)

جدول ۳. مولفه های فعالیت های یادگیری برنامه درسی فوق برنامه

فوق برنامه	زیر مولفه ها
فعالیت های یادگیری	تاکید بر بازی و ایفای نقش توسط دانش آموزان مثل تئاتر (پاین، ۲۰۱۶) ، طرح سوال یا مساله زیست محیطی، اجرای فعالیت های مربوط به آموزش محیط زیست از طریق برگزاری اردوهای آموزشی، استفاده از رایانه توسط دانش آموز، فعالیت های هنری دانش آموزان در ارتباط با مسایل زیست محیطی (همان منبع)، تعریف تجربیات شخصی در مورد حفظ محیط زیست به صورت داستانی توسط دانش آموزان، تهیه روزنامه دیواری در مورد گونه های جانوری و گیاهی توسط دانش آموزان، گردآوری و مطالعه به وسیله دانش آموزان (شی میزو، تاناکا، ۲۰۱۵) نمایشنامه نویسی، مقاله نویسی و تهیه مجله در ارتباط با مسایل زیست محیطی توسط دانش آموزان (کاپینیا، ۲۰۱۱)، استفاده از تجربه های دانش آموزان در فعالیت ها، استفاده از فکر دانش آموزان در فعالیت ها، تهیه فعالیت هایی در ارتباط با صرفه جویی در مصرف با توجه به علائق ، نظرات و توانایی های دانش آموزان (شی می زو و تاناکا، ۲۰۱۵).

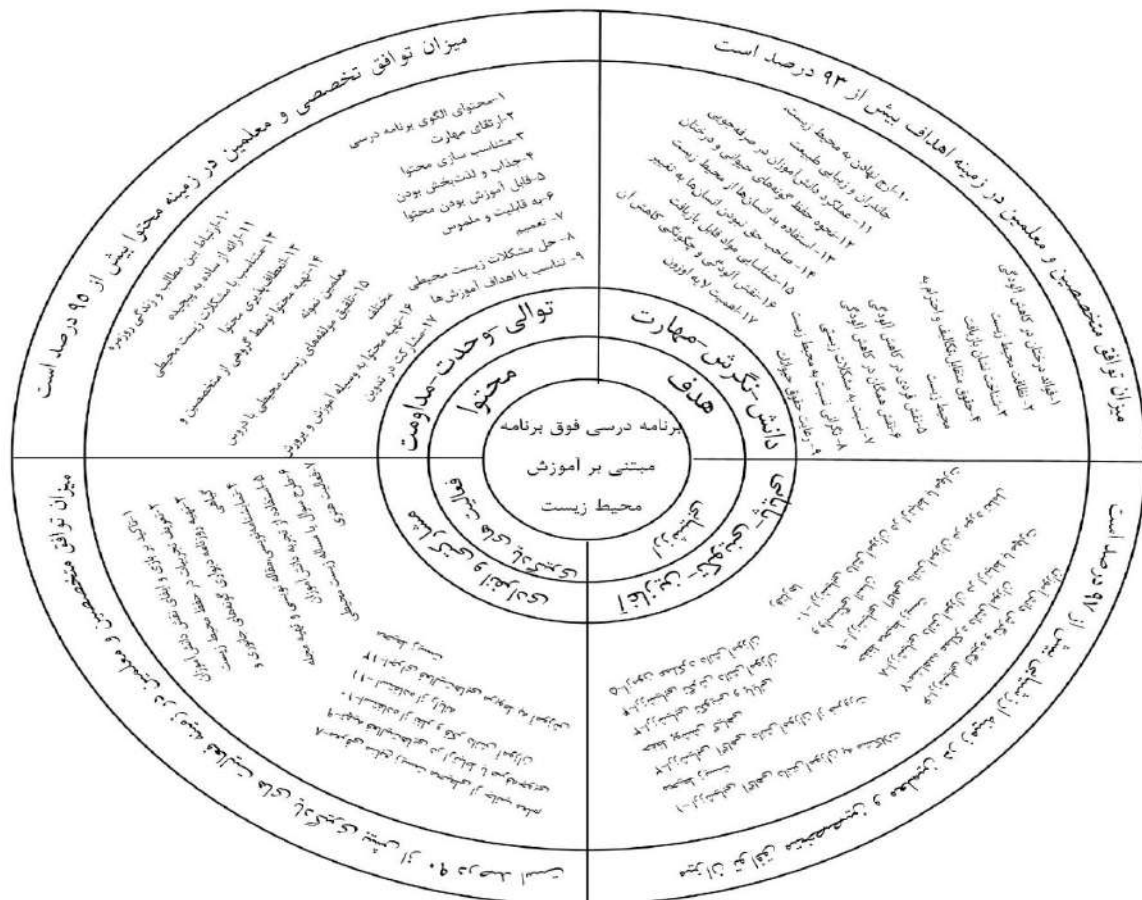
جدول ۴. مولفه های ارزشیابی فعالیتهای فوق برنامه

فوق برنامه	زیر مولفه ها
ارزشیابی برنامه درسی	<p>ارزشیابی تشخیصی دانش آموزان از میزان آگاهی آنها در مورد ضرورت حفظ پوشش گیاهی و مراقبت از درختان، خطرات دفع ناصحیح زیاله ها (رادیسکی، ۲۰۱۲)، ضرورت حفظ گونه های گیاهی و حیوانی، محدودیت منابع زمین، ارزشیابی تکوینی و پایانی دانش آموزان از میزان آگاهی آنها در مورد مسایل زیست محیطی و اهمیت طبیعت و محیط زیست در دین (شیرازی و شمس، ۱۳۹۲)، ارزشیابی آگاهی دانش آموزان نسبت به مشکلات زیست محیطی با استفاده از پوشه کار و یادداشتهای روزانه جهت ثبت پیشرفت یادگیری دانش آموز در طول زمان (نبرو، ۱۳۹۱)، ارزشیابی انگیزه و نگرش مثبت دانش آموزان به منظور ارج نهادن به محیط زیست و جانداران و زیبایی طبیعت با توجه به آزمونهای عملکردی (کریمی، ۱۳۹۶)، مشاهده عملکرد دانش آموزان در صرفه جویی در مصرف آب، برق، گاز، ارزشیابی دانش آموزان در ارتباط با مهارت های مربوط به حفظ گونه های حیوانی، درختان به صورت عملی و براساس مشاهده عملکرد دانش آموزان (کاپیننا، ۲۰۱۱).</p>

یافته ها

برای برنامه درسی فعالیت های فوق برنامه مبتنی بر آموزش محیط زیست در الگوی مطلوب پیشنهادی در قالب شکل (۱) ارائه شده است .

چارچوب نظری به دست آمده از مولفه ها در قالب عناصر چهار گانه برنامه درسی (هدف، محتوا، نظری، منابع و نظرات کارشناسان و متخصصان مربوطه و نیز همکفتری اساتید راهنما و مشاوران

شکل ۱. الگوی برنامه درسی فعالیت های فوق برنامه با رویکرد آموزش محیط زیست

در جدول ۵ شاخصهای توصیفی مربوط به مولفه های مطلوب در ابعاد چهارگانه (هدف، محتوا، فعالیت های یادگیری، ارزشیابی) برنامه درسی فعالیت های فوق برنامه مبتنی بر آموزش محیط زیست برای دانش آموزان دوره دوم ابتدایی ارایه شده است.

در جدول ۶ نتایج آزمون خلی دو جهت بررسی تفاوت بین مولفه های مطلوب برنامه درسی فعالیت

های فوق برنامه با رویکرد آموزش محیط زیست از دیدگاه متخصصان و معلمان ذیربط ارایه شده است.

جدول ۵ شاخصهای توصیفی مربوط به مولفه های مطلوب در ابعاد چهارگانه (هدف، محتوا، فعالیت های یادگیری، ارزشیابی)

عناصر برنامه درسی گروه ها	خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
هدف	۰/۰	۰	۰/۹۵	۲	۴/۷۶	۱۰	۵۷/۱۴	۱۲۰	۷۸	۳۷/۱۵
متخصصان	۰/۰	۰	۰/۰	۰	۱۷/۱۴	۶	۵۷/۱۴	۲۰	۹	۲۵/۷۲
محتوا	۰/۰	۰	۰/۹۵	۲	۳/۸۰	۸	۶۹/۰۴	۱۴۵	۵۵	۲۶/۲۱
متخصصان	۰/۰	۰	۰/۰	۰	۸/۵۸	۳	۴۵/۷۱	۱۶	۱۶	۴۵/۷۱
راهبردها	۰/۰	۰	۰/۰	۰	۸/۰۹	۱۷	۲۹/۰۴	۶۱	۱۳۲	۶۲/۸۷
یاددهی- یادگیری	۰/۰	۰	۰/۰	۰	۲۲/۸۵	۸	۳۴/۲۵	۱۲	۱۵	۴۲/۸۵
ارزشیابی	۰/۰	۰	۰/۰	۰	۳/۳۳	۷	۶۹/۰۵	۱۴۵	۵۸	۲۷/۶۲
متخصصان	۰/۰	۰	۰/۰	۰	۲/۸۵	۱	۴۵/۷۱	۱۶	۱۸	۵۱/۴۴

جدول ۶: نتایج آزمون خلی دو جهت بررسی تفاوت بین مولفه های مطلوب برنامه درسی فعالیت های فوق برنامه با رویکرد آموزش محیط زیست

عناصر برنامه درسی	مقدار آماره خلی دو	درجه آزادی	سطح احتمال خطا پذیری
هدف	۸/۴۸	۳	۰/۱۸۵
محتوا	۸/۲۸	۲	۰/۱۳۱
فعالیت های یاد دهی-یادگیری ^۲	۸/۶۸	۲	۰/۲۸۹
ارزشیابی ^۲	۷/۹۹	۲	۰/۳۴۶

درصد از مقدار χ^2 جدول کوچکتر است؛ لذا

فرض صفر رد می شود و فرض تحقیق یعنی مشابه بودن دو توزیع تایید می گردد؛ یعنی نتیجه

همانطور که در جدول (۶) ملاحظه می شود، مقدار χ^2 محاسبه شده در سطح خطاپذیری ۵

اولین گام و مهمترین عنصر در تدوین برنامه درسی، اهداف می باشد. اهداف برنامه درسی فعالیت های فوق برنامه آموزش محیط زیست بر اساس سه مؤلفه دانش، نگرش و مهارت تنظیم شده است. و پس از جمع بندی مطالعات و نظریه های مختلف در این رابطه و همچنین توجه به برنامه درسی فوق برنامه دوره دوم ابتدایی و ویژگیهای فراگیران، اهداف مذکور در برنامه درسی پیشنهادی بر اساس مؤلفه دانش، نگرش و مهارت در الگوی پیشنهادی اشاره شده است. شایان ذکر است که پژوهش های عبدالهی و صادقی (۲۰۱۲)، شبیری و همکاران (۲۰۱۶)، پابین (۲۰۱۶)، یانگ (۲۰۱۵) و سایر پژوهش ها نیز هم راستا بوده است.

در تبیین یافته های تحقیق، نهادهای آموزشی باید مفاهیم مرتبط با محیط زیست را در مقاطع مختلف تحصیلی قرار دهند تا دانش آموزان از همان ابتدا و در زمان تکوین و شکل گیری شخصیت، حفاظت از محیط زیست را نه فقط به عنوان یک درس بلکه به عنوان یک وظیفه و مسولیت انسانی تلقی کنند. لذا اهداف ذکر شده در الگوی مذکور، در مقطع ابتدایی به گونه ای تهیه و تنظیم شده است که امکان گسترش توانمندیهای کودکان را در سه حیطه دانش، نگرش و مهارتهای زیست محیطی مد نظر قرار داده و بتواند آنچه را که لازمه زندگی کنونی و بزرگسالی آنان است، فراهم نماید. در این راستا دانش آموزان می توانند ضمن کسب قدرت تشخیص و توصیف مسایل زیست محیطی از مهارت لازم برای حل مضلات زیست محیطی، آب، هوا، خاک بهره مند شوند و نسبت به محیط زیست احساس مسولیت داشته باشند.

برای تحقق اهداف فوق تدوین محتوایی مناسب و مطلوب ضروری است. ابتدا محتوای برنامه درسی فوق برنامه بر اساس اصول سازماندهی محتوا (توالی، وحدت و مداومت) تنظیم و پس از بررسی و جمع بندی مطالعات و نظریه های مختلف در این رابطه و همچنین توجه به برنامه درسی فعالیت فوق برنامه و مؤلفه های آموزش محیط زیست و ویژگیهای فراگیران، محتوای

می شود که از لحاظ آماری بین توزیع دیدگاه دو گروه یعنی متخصصان برنامه درسی و معلمان دوره ابتدایی در رابطه بامؤلفه های آموزش محیط زیست در عناصر (هدف، محتوا، راهبردهای یاددهی یادگیری و ارزشیابی) تفاوت معناداری وجود ندارد. به عبارت دیگر، با عنایت به محتوای جدول (۵) نتیجه می شود که بیشتر از ۹۰ درصد از معلمان و متخصصان برنامه درسی گزینه های زیاد و خیلی زیاد را انتخاب نموده اند لذا، اکثر نمونه های تحقیق در هر دو گروه در رابطه با ارزشیابی عناصر (هدف، محتوا، راهبردهای یاددهی یادگیری و ارزشیابی) در الگوی برنامه درسی فوق برنامه مبتنی بر آموزش محیط زیست را برای دانش آموزان دوره دوم ابتدایی مطلوب دانسته اند.

بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف تبیین ویژگی های مطلوب عناصر برنامه درسی فعالیت های فوق برنامه برای دانش آموزان دوره دوم ابتدایی و اعتبار سنجی آن از نظر متخصصان برنامه درسی و معلمان انجام شده است. با توجه به اینکه تصمیم هایی که در بخش طراحی برنامه درسی و در ارتباط با عناصر برنامه درسی اتخاذ می شود باید از تجانس و همخوانی بیشتری برخوردار باشند تا طرح برنامه درسی کیفیت بالاتر و قابلیت اثرگذاری بیشتری داشته باشد. لذا در طراحی الگوی برنامه درسی فوق برنامه مبتنی بر آموزش محیط زیست برای دانش آموزان ابتدایی عواملی مانند نظریه های یادگیرنده محور و ویژگی های یادگیرندگان مد نظر قرار می گرفت و همچنین باید نحوه اثرگذاری این عوامل بر چهار عنصر کلیدی برنامه درسی بررسی می شد. بنابراین در پاسخ به سؤال اول این پژوهش درخصوص مؤلفه های مطلوب آموزش محیط زیست در عناصر برنامه درسی فوق برنامه، می توان به طور خلاصه ویژگی های این چهار عنصر را چنین بیان نمود:

به عوامل تخریب زای خاک و شیوه های محافظت از خاک، لایه ازون، عوامل آلودگی هوا، تاثیر مخرب آن بر انسان و حیوانات، آلودگی صوتی و نحوه بهره برداری از منابع تجدید شونده و فناپذیر به مقدار بسیار کم پرداخته شده است.

هر جا از انتقال محتوای برنامه درسی به فراگیران سخن به میان می آید بی درنگ بحث فعالیت های یاددهی و یادگیری به دنبال آن خواهد آمد. فعالیت های یادگیری در برنامه درسی فعالیت فوق برنامه بر اساس آموزش محیط زیست و با توجه به فعالیت های انفرادی و مشارکتی دانش آموزان تنظیم شده است. از این رهگذر، فعالیت های یادگیری پیشنهادی این تحقیق در برنامه درسی آموزش محیط زیست ویژه دوره دوم ابتدایی با نتایج مطرح شده توسط پایین (۲۰۱۶)، سرما (۲۰۱۲)، همخوانی دارد.

برنامه آموزش محیط زیست یک برنامه آموزش همه جانبه و کودک محور است که در آن فرایند یادگیری به تجربه ای پویا تبدیل شده و دانش آموز دائماً در رویارویی با تجربیات جدید از طریق ساخت مفروضات و پاسخ به پرسشهای طرح شده نسبت به ابعاد مختلف موضوع شناخت پیدا کرده و می تواند تفکر همه جانبه را در خود پرورش دهد. این مهم با فعالیت های گروهی و فردی دانش آموزان و با درگیر کردن آنها با مسایل زیست محیطی، فراهم کردن فرصت هایی جهت کسب تجربیات جدید امکان پذیر است. یکی از روشهای تدریس مهم در مقطع ابتدایی روش تدریس ایفای نقش می باشد که باعث درونی سازی یادگیری می شود. آنچه مشخص است هر اندازه تلاش کنیم فرصت دست ورزی، عمل و فعالیت را در دانش آموزان به وجود آوریم قطعاً در آینده شاهد جوانانی خواهیم بود که نسبت به مسایل زیست محیطی احساس مسولیت می کنند و این باورها در آنها نهادینه شده است و زمینه توسعه پایدار را فراهم می سازند.

برای آنکه از یادگیری دانش آموزان از آموزش محیط زیست اطمینان حاصل شود لازم است که از شیوه ها

مذکور در برنامه درسی فعالیت فوق برنامه در الگوی فوق الذکر اشاره شده است. بر این اساس محتوای پیشنهادی این تحقیق در برنامه درسی فعالیت فوق برنامه مبتنی بر آموزش محیط زیست ویژه دوره دوم ابتدایی با محتوای مطرح شده توسط شبیری و همکاران (۱۳۹۴) همخوانی دارد.

از آنجایی که کتاب درسی در نظام آموزش و پرورش و در برنامه های آموزشی و درسی کشور ما از اهمیت ویژه ای برخوردار است و بیشتر فعالیتهای آموزش و پرورش به ویژه انتقال ارزشها و هنجارها در چهارچوب محتوای کتابهای درسی انجام می گیرد، بنابراین باید در معرض بیشترین دقت قرار گیرد و همواره مورد تجزیه و تحلیل، نقد و بررسی و تغییر قرار گیرد زیرا نخستین گام تحقق هدف، انتخاب محتوای آموزشی به عنوان یک عنصر مهم برنامه درسی مناسب و مطلوب است. محتوا باید طوری طراحی شود که دستیابی به اهداف محیط زیست را فراهم نماید و نسبت به چالشهای موجود و پدیده های مربوط به آن حساس باشد. علاوه بر آن محتوای برنامه درسی به هر شکل که ارائه گردد، در سازماندهی آن نیز باید اصولی به کار گرفته شود تا برنامه ای فراهم آید که هرکدام از فعالیت های یادگیری، دیگری را تقویت کنند (موسی پور، ۱۳۹۰). با توجه به اهمیت محتوا و اصول سازماندهی آن پیشنهاد پژوهش حاکی از آن است که آنچنان که شایسته است به محتوای اصولی در زمینه آموزش محیط زیست توجه نشده است در این رابطه پژوهشگران و همکاران (۲۰۱۲) با انجام پژوهشی نشان دادند که به مفاهیم و مولفه های اصلی محیط زیست در محتوای دوره ابتدایی به طور یکسان توجه نشده است. دیدگاه آموزگاران در پژوهش مذکور بیانگر این بود که به مفاهیمی چون آلوده کننده های آب، مهم بودن نقش جنگل ها و پوشش های گیاهی نقش مهم جانداران و حیوانات در زنجیره غذایی و نقش و اهمیت دریاها و رودخانه ها در حفاظت محیط زیست، دفع ناصحیح زباله ها در محتوای درسی به مقدار زیاد پرداخته شده است و

سرما (۲۰۱۲)، رادیسکی (۲۰۱۲) شی می زو تاناکا (۲۰۱۵) همخوانی دارد.

در مجموع و با عنایت به مطالب فوق باید اذعان داشت که آموزش محیط زیست باید تجربه هایی از حل مشکلات، تصمیم گیری ها و مشارکت یادگیرندگان را با توجه به جنبه های گوناگون بوم شناختی، سیاسی، اقتصاد، اجتماعی، زیبایی شناختی و اخلاقی ارائه دهد. آموزش محیط زیست همچنین به حمایت از تغییراتی در گرایشها و رفتارها مربوط می شود، به نحو که این گرایشها و رفتارها بتوانند در حل مسائل فعلی مرتبط به محیط زیست و جلوگیری از پیدایش مشکلات جدیدتر کمک کنند به منظور کاربست این نتایج در موقعیت های تربیتی، پیشنهادهایی به متخصصان برنامه درسی و معلمان دوره ابتدایی ارائه می شود:

- در تدوین برنامه درسی فعالیت فوق برنامه برای دوره دوم ابتدایی برنامه ای با همین عنوان در ادامه آموزش های ابتدایی، برای دوره متوسطه متناسب با ویژگیهای دانش آموزان طراحی گردد

- از الگوی طراحی شده در این پژوهش برای فعالیت های فوق برنامه دانش آموزان در برنامه بوم (برنامه ویژه مدارس) استفاده شود.

ارزشیابی صحیح استفاده شود. ارزشیابی برنامه درسی از آن جهت که میزان تحقق اهداف را مشخص می کند یکی از مهمترین مرحله در طراحی برنامه درسی است

در این پژوهش، ابتدا روش های ارزشیابی در برنامه درسی فعالیت فوق برنامه بر اساس نوع ارزشیابی (آغازین، تکوینی، پایانی) تنظیم و پس از بررسی و جمع بندی مطالعات و نظریه های مختلف در این رابطه و همچنین توجه به مولفه های آموزش محیط زیست در دوره دوم ابتدایی و ویژگیهای فراگیران، روش های ارزشیابی پیشنهادی مشخص شد. روش های ارزشیابی با توجه به اهداف که شامل دانش، نگرش و مهارت می باشد. از جمله شیوه های ارزشیابی در برنامه درسی آموزش محیط زیست دوره ابتدایی تشکیل گروه های دانش آموزی در خصوص نمایش وضعیت زیست محیطی در قالب روش ایفای نقش است که معلم با توجه به آزمون عملکردی دانش آموزان یا روش همسال سنجی و... پی خواهد برد که دانش آموز به چه میزان با محیط زیست آشنا شده است. شایان ذکر است که روش های ارزشیابی پیشنهادی این تحقیق در برنامه درسی آموزش محیط زیست ویژه دوره دوم ابتدایی با نتایج مطرح شده توسط پاین (۲۰۱۶)

منابع

- بر اساس نظریه های هوش چندگانه گاردنر و شیوه سنتی، پژوهش ترویج و آموزش کشاورزی، ۵(۱): ۵۴-۴۳
- Radeiski . J.(2012). *The Implementation of Environmental Education in elementary schools A Comparative Study between Sweden and Germany*. Blekinge Tekniska Högskola, Karlskrona, Sweden. International Master Programme European Spatial Planning 2008/2009 Master Thesis
- Sarma.(2011). *Environmental Education”- Education for Sustainability and Its Effectiveness in Creating Awareness: A Case Study of Guwahati City*. Journal of Modern Education Review, ISSN 2155-7993, USA .December 2011, Vol 1, No. 2, pp. 125-134
- Shimizu, M, Tanaka, H(2015). *The Status of Environmental Education in Sweden A Comparative Study between Sweden and Japan*. Journal of International Development and Cooperation, Vol.6, No.1, 2015, pp. 223-238
- Yang, C.(2015). *Education for Appreciating Environment-An Example of Curriculum Design of Natural Aesthetic Education in Taiwa*, International Education Studies; Vol. 8, No. 5; 2015, Published by Canadian Center of Science and Education
- Tserveni, I.(2011). *Towards an environmental education without scientific knowledge: an attempt to create an action model based on children's experiences, emotions and perceptions about their environment*. Environmental Education Research, 17(1)T.
- Hart, R. A. (2013). *Children's participation: The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care*. Routledge.
- Elliott, S., & Young, T. (2016). *Nature by default in early childhood education for sustainability*. Australian Journal of Environmental Education, 32(01), 57-64
- Lunenburg.Fred C.(2010). *Extracurricular Activities*. Sam Houston State University. VOL1, NUM 1, 23(01), 50-64
- Jones, H. W. (2011). *A high school experiment in extracurricular student activities*. Bayonne, NJ: General Books.
- Ornstein, C., & Hunkings, F. (1988). *Curriculum foundation, principles, and issues*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Kopnina, H. (2011). *Applying The New Ecological paradigm Scale in the Case of Environmental Education: Qualitative Analysis*
- اکرمی، علیرضا؛ عظیمی، محمد؛ غلامی، مهدی. (۱۳۹۱). *افزایش دانش زیست محیطی همگانی با تاکید بر آموزش محیط زیست*. چهارمین همایش ملی آموزش- ۲۷ و ۲۸ اردیبهشت. تهران
- پرهیزگار، لیلیا؛ شبیری، سید محمد؛ سرمدی، محمدرضا. (۱۳۹۱). *بررسی دیدگاه آموزگاران شهر تهران نسبت به محتوای درسی آموزش محیط زیست دوره ابتدایی*. آموزش محیط زیست و توسعه ی پایدار، ۱(۲)، ۳۵-۴۳
- شمسی پاکباده، سیده زهرا؛ شبیری، سید محمد. (۱۳۹۲). *توسعه سواد آموزی ریاضی از طریق مواد برنامه جامع درسی آموزش محیط زیست*. آموزش محیط زیست و توسعه پایدار. ۱(۳): ۶۵-۵۵
- عبداللهی، عظیمه السادات؛ صادقی، حمید رضا. (۱۳۹۱). *نیازسنجی آموزش زیست محیطی دانش آموزان پسر مقطع ابتدایی شهر اصفهان*. آموزش محیط زیست و توسعه پایدار؛ ۱(۱): ۱۶-۹
- کریمی، بهنام؛ کیان، مریم؛ علی عسگری، مجید. (۱۳۹۶). *طراحی برنامه درسی آموزش محیط زیست برای دوره تحصیلی ابتدایی ایران*. آموزش محیط زیست و توسعه پایدار؛ ۵(۴): ۲۳-۹
- موسی پور، نعمت الله. (۱۳۹۳). *برنامه ریزی درسی درسی آموزش متوسطه*. به نشر انتشارات آستان قدس رضوی.
- نادری، امیر(۱۳۹۲). *طراحی و اعتبار بخشی الگوی برنامه درسی فعالیت های فوق برنامه برای دانش آموزان دوره دبیرستان با تاکید بر آموزش های همگانی* *ناجا*. مطالعات امنیت اجتماعی، شماره ۸۲: ۳۵-۴۷
- نادری، عزت اله؛ سیف نراقی، مریم(۱۳۹۴). *روشهای تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی*. تهران: ارسباران.
- نیرو، محمد؛ حاجی حسین نژاد، غلام رضا؛ علی عسگری، مجید. (۱۳۹۱). *مقایسه اثربخشی آموزشی محیط زیست*

of the Ecological Worldview of Dutch Children. Journal of Peace education and Social Justice, 5(3), 374- 388

Barbieri, M. (2009). *Extracurricular activities.* New York, NY: St.Martin's Press.

Palmer, J. A. (2014). *Instruction of environment in the twenty-first century*, translated by AM Khorshiddust, Tehran: Samt Publication[In Persian].

Payne, Phillip G.2016. *Environmental Education and Curriculum Theory.* The Journal of Environmental Education; Winter 2006; 37, 2; ProQuest Central pg. 25

Quarterly Journal of Educational Psychology

Islamic Azad University Tonekabon Branch

Vol. 10, No. 4, Winter 2019, No 40

Journal of Educational
Psychology

Designing a Theoretical Idea of Extracurricular Activities with an Approach to Environmental Education and its Validation by Teachers and Curriculum Experts

Somayeh Asadzadeh¹, Maryam Seifnaraghi^{*2}, Ezatollah Naderi², Ghodsi Ahghar²

1. PhD student of Curriculum Planning, Department of Educational Sciences, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
2. Prof. Department of Educational Sciences, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Abstract

The purpose of this study was to design a curriculum model of the above activities with an environmental education approach for second grade students and to validate it from the perspective of curriculum specialists and relevant teachers. The type of applied research is the field research. The statistical population of the study consisted of all curriculum specialists and teachers of Miandoab city (35 specialists and 445 teachers) in the academic year of 1398-1989. The data collection tool was a researcher-made questionnaire whose validity was confirmed by curriculum experts and teachers and its reliability was 0.91 after initial implementation by calculating Cronbach's alpha coefficient. The data were analyzed using descriptive and inferential statistics (Chi-square test). The findings indicate that the proposed model for the curriculum of extracurricular activities for environmental education is desirable. Also, there was no significant difference between the two groups regarding the desirability of the proposed model.

Key words: environmental education, curriculum, extracurricular activities.
